SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 19/2024, ss. 125-140
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2024.19(10)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 19.12.2023
Zaakceptowano: 11.07.2024
Opublikowano: 30.10.2024

Aleksandra Gonciarz
Akademicka Szkoła Podstawowa w Kielcach
ORCID: 0009-0003-2954-0588

REPREZENTACJE SPOŁECZNE DYSCYPLINY W KLASIE WŚRÓD NAUCZYCIELI EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ – ANALIZA EDUKACYJNEGO DYSKURSU MEDIALNEGO

SOCIAL REPRESENTATIONS OF CLASSROOM DISCIPLINE AMONG EARLY CHILDHOOD EDUCATION TEACHERS - AN ANALYSIS OF EDUCATIONAL MEDIA DISCOURSE

Streszczenie

W artykule podjęto tematykę dyscyplinowania w klasie ukazaną z teoretycznej perspektywy reprezentacji społecznych. Analizie poddano wypowiedzi nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej funkcjonujące w edukacyjnym dyskursie medialnym. Zastosowanie teorii reprezentacji społecznych zapewniło możliwość dostrzeżenia społecznego charakteru zmian edukacyjnych oraz uchwycenia najistotniejszych elementów „myślenia" o dyscyplinie w klasie szkolnej

Summary

This article addresses the topic of discipline in the classroom from the theoretical perspective of social representations. Statements of early childhood education teachers operating in educational media discourse were analysed. The application of social representation theory provided an opportunity to see the social nature of educational change and to capture the most salient elements of "thinking" about discipline in the school classroom among teachers of

wśród nauczycieli klas I–III. Badanie reprezentacji społecznych funkcjonujących w dyskursie edukacyjnym pokazało, jakimi schematami myślowymi oraz jakimi stereotypami posługują się badani nauczyciele.

Słowa kluczowe: dyscyplina szkolna, edukacja wczesnoszkolna, reprezentacje społeczne, przemiana edukacyjna

grades I-III. The study of social representations operating in educational discourse has shown which thought patterns and stereotypes are used by the surveyed teachers.

Keywords: school discipline; early childhood education; social representations; educational transformation

Wprowadzenie

Problematyka dyscypliny w klasie stanowi ważny element rzeczywistości szkolnej, a także przedmiot wielu dyskusji oraz debat społecznych na różnych płaszczyznach, w tym politycznej, regionalnej, kulturowo-historycznej, edukacyjnej. Poruszanie tematyki dyscyplinowania dzieci i młodzieży wzbudza wiele kontrowersji wśród nauczycieli, rodziców czy samych uczniów. Każda z wymienionych grup kieruje się własnymi racjami i przekonaniami, co często prowadzi do ścierania się sprzecznych stanowisk. Ponadto media niejednokrotnie podsycają tę problematykę, opisując wydarzenia, których przebieg był czasem dramatyczny w swoich skutkach.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć publikacje naukowe poruszające problematykę dyscyplinowania w klasie, w tym dotyczące strategii, teorii i metod dyscyplinowania czy przyczyn problemów z utrzymaniem dyscypliny (Dusza 2022, Kołodziejczyk 2005, Lemańska-Lewandowska 2013, Pyżalski 2007). Brakuje jednak badań, które pokazywałyby, jak nauczyciele aktualnie rozumieją dyscyplinę szkolną, co kształtuje ich myślenie i opinie na jej temat oraz jakimi schematami myślowymi oraz stereotypami posługują się w myśleniu o dyscyplinowaniu uczniów.

Interesującą z badawczego punktu widzenia staje się grupa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, ponieważ dyscyplinowanie najmłodszych uczniów budzi najwięcej kontrowersji. W literaturze podkreśla się przede wszystkim konieczność budowania w I etapie edukacyjnym pozytywnego środowiska edukacyjnego, dającego możliwość wszechstronnego rozwoju, zachęcającego do współpracy czy uczenia umiejętności samoregulacji (Pyżalski, 2007).

Z tej perspektywy zdecydowano się na analizę edukacyjnego dyskursu medialnego, bazując na konstruowaniu ponadjednostkowej, „zdroworozsądkowej" wiedzy wytwarzanej podczas debaty/ dyskusji publicznej prowadzonej na forach internetowych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, a więc – reprezentacji społecznych (dalej: RS) dyscypliny w klasie szkolnej. Przyjęta podstawa teoretyczna – teoria reprezentacji społecznych (dalej: TRS) – bez wątpienia nadaje się do tego typu badań za sprawą funkcji, którą pełnią RS: funkcja wiedzy, tożsamości, orientacji, uzasadniająca/ usprawiedliwiająca (Abric, 1994, za: Zbróg, 2023, 94).

W odniesieniu do poruszanej problematyki badawczej znacząca staje się funkcja wiedzy, rozumienia i wyjaśniania rzeczywistości, ponieważ nawiązuje ona do nadawania znaczeń pojęciom w ramach komunikacji w grupie, co pokrywa się z założeniami badań, jakimi było nadawanie znaczeń dyscyplinie w klasie przez grupę składającą się z nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Dodatkowo pozwoli to zobrazować, w jaki sposób „zdroworozsądkowa" wiedza i wiedza naukowa przenikają się w sferze publicznej (w tym internetowej).

1. Reprezentacje społeczne jako narzędzie opisu nowych problemów społecznych

Reprezentacje społeczne, jak podaje Zuzanna Zbróg, można rozumieć jako „społecznie konstruowaną, podzielaną, uzgodnioną w grupie, uogólnioną, ponadjednostkową wiedzę o obiektach badania" (2019, 206). RS mogą być traktowane jako teorie, sieć pojęciowa, koncepcje/ idee, metafory i obrazy, które zawierają emocje, postawy, przekonania i opinie członków danej społeczności. Często są one osadzone w praktykach komunikacyjnych, takich jak dialogi, debaty, dyskursy medialne i dyskursy naukowe (Moscovici, 2000).

Zastosowanie TRS nabiera szczególnego znaczenia w momencie zmian zachodzących w obiektach lub zjawiskach społecznych oraz opisie tego, jak stare idee bywają modyfikowane i jak nowe reprezentacje społeczne są wytwarzane podczas debaty publicznej. Szczególnie interesujące z badawczego punktu widzenia okazują się zmiany społeczno-kulturowe, które powodują ewolucję myślenia o jakimś obiekcie. Odnosząc te założenia do problematyki dyscypliny w klasie i zrozumienia jej w kontekście społeczno-kulturowym, zastosowanie tej teorii wydaje się uzasadnione. Wato zaznaczyć, że badając RS dyscypliny w klasie, odwołujemy się do aktualnego stanu wiedzy badanych, która może być kształtowana przez różne aspekty, np. kulturę, ideologię, historię. W tego typu badaniach nie porównujemy stanu wiedzy ankietowanych z założeniami teoretycznymi w tym obszarze, ale – zgodnie z perspektywą konstruktywistyczną – poznajemy ukształtowane społecznie rozumienie badanego zagadnienia.

Odwołanie się do dyskursu w badaniach nad RS dyscypliny w klasach I–III również wydaje się zasadne, ponieważ twórca TRS od początku akcentował powiązanie RS z procesami komunikacji, uznając język za ich nośnik, medium przekazywania, uzgadniania i rozpowszechniania. W badaniach własnych w centrum zainteresowania znalazł się edukacyjny dyskurs medialny. Wyjaśnić należy, że media mogą być postrzegane jako przestrzeń, w której mają szansę się realizować różne dyskursy (w tym edukacyjny). Ponadto sieć, która stanowi jedną z jego elementów, stała się głównym źródłem pozyskiwania informacji oraz kształtowania opinii czy poglądów przez jej użytkowników. Ze względu na łatwość i powszechność dostępu do internetu jej użytkownicy mogą poszukiwać informacji czy swobodnie dzielić się myślami. Będąc w wirtualnej rzeczywistości jej członkowie pełnią funkcję sprawczą, ponieważ „rekonstruują określony fragment

rzeczywistości, tworząc jednocześnie nowy wizerunek obiektów, zjawisk, procesów czy też nowy sposób odczytania poruszanych problemów" (Zbróg, Zbróg, 2017, 207).

2. Problematyka badawcza

W opinii Serge'a Moscoviciego (2000) szczególnie interesujące dla badania RS są obiekty (zjawiska, procesy) tworzące napięcia w społeczeństwie i wyzwania dla życia codziennego jednostek, grup i instytucji. Z tego powodu spojrzenie na RS dyscyplinowania w klasie szkolnej wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej z perspektywy zagadnienia, które wywołuje kontrowersje w społeczeństwie, wydaje się być dobrym obiektem badawczym w ramach TRS.

Jakakolwiek zmiana jest doskonałym momentem do badania RS. W przypadku RS dyscypliny w klasie mówić można o zmianie, która obywa się poprzez balans między stabilnością, wyznaczaną przez historię, zdobywane doświadczenia, pamięć, zakotwiczone w poprzedniej wiedzy oraz tożsamość danej grupy (nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej), a zmianą, która wiąże się ze zdobywaniem nowej wiedzy, nowymi doświadczeniami czy praktykami edukacyjnymi (Zbróg, 2016a).

To sprawia, że mamy wówczas do czynienia z występowaniem mechanizmów komunikacyjnych (w ramach TRS), które służą do tego, aby „zdroworozsądkowa" wiedza badanych została poddana analizie z zastosowaniem dwóch podstawowych mechanizmów komunikacyjnych, czyli zakotwiczania (dołączanie czegoś nowego do czegoś znanego) i obiektyfikacji (przekształcanie czegoś wyobrażonego w coś konkretnego, co może być postrzegane zmysłami) (Zbróg, 2023).

Celem badań w perspektywie TRS jest analiza, jak nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej funkcjonujący w ramach swojej grupy zawodowej (społecznej) opisują i rozumieją otaczający ich świat w wyznaczonym do badań obszarze, jak myślą na dany temat (Flick i in., 2015, 64).

Celem głównym w badaniach własnych staje się zatem analiza dwóch mechanizmów komunikacyjnych charakterystycznych dla TRS (zakotwiczania i obiektyfikacji) do opisywania „zdroworozsądkowej" wiedzy na temat dyscypliny w klasie po to, aby zrekonstruować rozumienie tej kategorii teoretycznej w wybranej grupie zawodowej.

Odpowiednio do zarysowanej problematyki analizy własne koncentrowały się wokół problemu głównego: Jakie elementy językowe (treściowe) składają się na reprezentację społeczną dyscypliny w klasie wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej?

Kontekstem dla poszukiwania odpowiedzi na pytanie główne stały się analizy wypowiedzi nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w przestrzeni medialnej. Reprezentacje społeczne są generowane w kontekście społeczno-kulturowym poprzez komunikację nawiązywaną między nadawcą i obiorcą komunikatu, którzy mogą się różnić sposobem postrzegania rzeczywistości. Z tego powodu przestrzeń internetowa okazuje się interesującym źródłem do prowadzenia badań nad tym, jak badani mogą interpretować świat, obiekty społeczne, naturę ludzkiego postrzegania czy interakcje społeczne

(Moscovici, 1988). Dobierając materiał do analizy, zastosowano metodę wątkowania, polegającą na wpisywaniu w wyszukiwarkę na różnych grupach znajdujących się na Facebooku tworzonych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej haseł odnoszących się do badanego zjawiska, tj. „dyscyplina w klasie", „dyscyplinowanie", „dyscyplina szkolna". Kluczowym kryterium treści poddawanej analizie było nawiązanie przez członka grupy do dyscypliny w klasie szkolnej i tematów z nią związanych (np. metody dyscyplinujące w klasie, problem z dyscypliną klasową, strategie utrzymania dyscypliny w klasie). Wyłonione opinie i sądy nauczycieli klas I–III zostały przytoczone w artykule w formie oryginalnej.

Podsumowując, analizie poddano wszelkiego rodzaju opinie, sądy i przekonania nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej na temat dyscypliny w klasie, występujące w postaci komentarzy na grupach internetowych (na Facebooku). Wszystkie wyselekcjonowane treści opierają się na dwóch podstawowych mechanizmach komunikacyjnych generujących RS: zakotwiczaniu i obiektyfikacji.-

3. Zakotwiczanie i obiektyfikacja – podstawowe narzędzia analityczne w badaniach empirycznych z perspektywy TRS

Zakotwiczenie, jak twierdzi Zuzanna Zbróg „odnosi się do klasyfikacji i nazywania nieznanych obiektów społecznych poprzez porównanie ich ze zbiorem znanych oraz dostępnych kulturowo kategorii" (2023, 96). Podczas tego procesu nowo powstałe RS są włączane do tych dobrze znanych danej zbiorowości, jednocześnie też podlegają przekształceniu przez nowe reprezentacje (Zbróg, 2016b).

Zgodnie z podstawami teoretycznymi RS wyróżnia się następujące mechanizmy kotwiczenia: (3.1) nazywanie i klasyfikowanie, (3.2) zakotwiczanie emocjonalne, (3.3) zakotwiczanie w antynomii, (3.4) zakotwiczanie przez metafory.

4. Nazywanie i klasyfikowanie

Związane jest z procesem, nadawania znaczeń temu, co obce, czyniąc to czymś znajomym i bliskim. „[…] nazywając coś, wydobywamy to z niepokojącej anonimowości, aby nadać mu genealogię i zawrzeć je w kompleksie specyficznych słów, aby usytuować je w rzeczywistości" (Moscovici, 2000, 46; za: Zbróg, Zbróg, 2018). Nawet niedokładne nazewnictwo „może uwolnić nieznane od całkowitego niezrozumienia" (Höijer, 2011, 7).

Dyscyplinowanie w klasie to temat wzbudzający liczne kontrowersje i odmienne stanowiska wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Poruszanie tej problematyki i próba dokonania jej jednoznacznego zdefiniowania staje się niezwykle trudne. Część nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej określała dyscyplinę w klasie jako system

motywacyjny funkcjonujący na zasadach mechanizmu kary i nagrody, co zauważalne było w pytaniach kierowanych do członków grupy:

- Jakie konsekwencje ponoszą Wasi uczniowie za łamanie zasad zachowania: komentowanie, rozmowy na lekcji, chodzenie po klasie, celowe zakłócanie ciszy, brak dyscypliny i kultury, wariowanie i niestosowanie się do poleceń? (facebook.com, 2023).
- Mam rozgadaną pierwsza klasę. Chcę wprowadzić i przygotować im jakiś system motywacji (nagrody/ kary). Co u Was się sprawdziło, co stosujecie? (facebook.com, 2023).

Wśród odpowiedzi odnaleziono komentarze użytkowników, którzy podobnie klasyfikowali dyscyplinowanie w klasie:

- Stosujemy +. Jeśli uczeń traci plusy to jest wiadomość do rodzica, ale to przestaje działać, a wręcz cieszą się, że tracą + za przeszkadzanie (facebook.com, 2023).
- Każdy pracuje na swoją nagrodę. Jestem przeciwnikiem odpowiedzialności zbiorowej (facebook.com, 2023).
- Są różne sposoby, dzieci wiedzą, że jeśli będą się stosować do zasad, to będzie nagroda, np. to, co lubią robić najbardziej (facebook.com, 2023).
- System kropek z zachowania, światełka zielone żółte i czerwone (facebook.com, 2023).
- Bez kar i nagród jest czasami trudno... (facebook.com, 2023).

Druga część nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej wykazywała się pogłębioną refleksją pedagogiczną i kotwiczyła dyscyplinę w klasie z konsekwencją i przestrzeganiem przyjętych zasad:

- Trzeba na początku wprowadzić jasne konkretne zasady, których staramy się nawzajem przestrzegać (facebook.com, 2023).
- Jeśli coś może pomóc, to jasno wyznaczone zasady i konsekwencja w ich stosowaniu (facebook.com, 2023).
- Konsekwencja nauczyciela najważniejsza (facebook.com, 2023).
- Dyscyplina daje efekty, kiedy jest bez nakazów, a wynika ze stałych elementów. Bądź konsekwentna, zasady ustal z dzieciakami – niech wiedzą, że mają wpływ na życie klasy (facebook.com, 2023).
- Nigdy nie karzę i nie nagradzam. Od pierwszego dnia jestem konsekwentna. Wprowadzam zasady, których trzeba przestrzegać (facebook.com, 2023).
- Wszystkie systemy przestawały działać po pewnym czasie. Najlepiej u mnie działa: rzeczowa rozmowa, spokój i konsekwencja (facebook.com, 2023).
- Rozmowa, uświadamianie zasad i prawidłowego zachowania (facebook.com, 2023).
- Proponuję „nud**ę”,** ale w formie konsekwencji (facebook.com, 2023).

Znacząca grupa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej dyscyplinę w klasie i zarazem jej skuteczność utożsamiała z relacją nauczyciel–rodzic i rodzic–uczeń:

- Często kontaktuję się z rodzicami i to przynosi efekty. Chce mi się iść do pracy za te pieniądze, bo mam świetnych rodziców. Relacje to podstawa (facebook.com, 2023).
- Współpraca musi być z wszystkich trzech stron, inaczej to nie praca a obóz pracy (facebook.com, 2023).
- Nauczyciel często poddawany jest presji rodziców (facebook.com, 2023).

Wśród opinii nauczycieli pojawiły się komentarze kotwiczące dyscyplinę w klasie z czynnikami zewnętrznymi, jak m.in. nowe technologie, które niekorzystnie wpływają na zachowanie uczniów, obniżając ich poziom skupienia czy koncentracji:

- Niestety makarony działają na chwilę, kary również, a zarzut, iż zajęcia są mało ciekawe i dlatego gadają, jest niesłuszny. Dzieci są przebodźcowane i dlatego szybko się nudzą. Dochodzi do tego jeszcze po prostu brak wychowania i tyle w temacie (facebook.com, 2023).
- Jestem przerażona, że pierwszaki siedzą wieczorami z telefonem i od małego oglądają tiktoka (facebook.com, 2023).
- Klasy powinny być mniej liczne, najlepiej jeśli klasa liczyłaby nie więcej niż 12 dzieci. Komfort pracy jest wtedy dużo wyższy i dla dzieci, i dla nauczycieli (facebook.com, 2023).

Na podstawie przytoczonych wypowiedzi można wyciągnąć wnioski, że nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej dyscyplinowanie w klasie kojarzą z tworzeniem systemu motywowania uczniów zachęcającym ich do odpowiedniego zachowania, konsekwentnym postępowaniem, zasadami, które należy przestrzegać, ale również z rozmowami uświadamiającymi. Dyscyplinowanie w klasie kotwiczone jest również z czynnikami zewnętrznymi, które niekorzystnie oddziałują na młode pokolenie, m.in. pogorszając skupienie na zajęciach.

5. Zakotwiczanie emocjonalne

Na zakotwiczenie emocjonalnie, czyli wzięcie pod uwagę emocji w badaniach nad RS zwraca uwagę Birgitta Höijer (2011). Badaczka uważa, że nowe procesy (w tym komunikacyjne) są utożsamiane z dobrze znanymi emocjami. Dzięki temu nieznane zjawiska czy sytuacje społeczne stają się bliższe, ponieważ za sprawą emocji są interpretowane i nadawane jest im znaczenie.

Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej prowadzili dyskusje na temat sposobów radzenia sobie z klasą, która sprawiała problemy wychowawcze. Często grupę tę stanowili nauczyciele początkujący, którzy poszukiwali rad wśród nauczycieli z dłuższym stażem pracy. Wypowiedzi wskazują na niepokój i przygnębienie dydaktyków:

- Przychodzę po radę. Pierwszy raz uczę w pierwszej klasie sp. Mam bardzo duży problem z dyscypliną na zajęciach i w czasie przerw. Wydaje mi się, że zastosowałam już wiele różnych metod dyscyplinujących. Po usłyszeniu dzwonka dzieci nadal się bawią, skaczą po dywanie itd. (facebook.com, 2023).
- Proszę o porady i pomysły. Uczę w klasie 2. To moje pierwsze doświadczenia w uczeniu klasy około 20 osób. Pojawia się problem z dyscypliną, są głośni, rozmawiają, dzisiaj usłyszałam po zwróceniu uczniowi uwagi, że on się poskarży mamie (facebook.com, 2023).

Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej kotwiczyli dyscyplinę w klasie również w innych emocjach, takich jak rozczarowanie, irytacja czy rozdrażnienie związane z zachowaniem uczniów:

- Dzieci są tylko dziećmi, zawsze wybiorą wersję, która im bardziej odpowiada, czyli „szaleństwo", zarówno na lekcjach, jak i na przerwach. Jako wychowawca i nauczyciel wpajam im zasady właściwych zachowań. No cóż, teorię opanowali, ale z praktyką mają problemy (facebook.com, 2023).
- Myślałam, że jestem sama... Ja też mam klasę 3 i jestem załamana brakiem dyscypliny (facebook.com, 2023).
- Zachowanie dzieci potrafi zabić każdy entuzjazm (facebook.com, 2023).

Odnaleźć można również pozytywne emocje towarzyszące nauczycielom edukacji wczesnoszkolnej. Grupę tę tworzą osoby doświadczone, które w swoich wypowiedziach wykazują się pogłębioną refleksją pedagogiczną, wynikającą z wielu lat pracy w zawodzie, ale również z podmiotowego podejścia do wychowanków. Wśród komentarzy nauczycieli pojawiają się emocje takie jak entuzjazm czy nadzieja:

- Doceniam np. skupienie podczas rozwiązywania trudnych ćwiczeń. Stosuję pracę w parach lub grupach – wtedy mogą rozmawiać, poruszać się jeszcze bardziej. To mozolna praca, ale efekty są trwalsze i korzystniejsze dla uczniów i uczennic (facebook.com, 2023).
- Każde zachowanie dziecka ma swoje podłoże. Jeśli klasa jest żywiołowa – zaczynam od lekcji ciszy (polecam zgłębić temat lekcji ciszy Marii Montessori). Wprowadzam elementy planu Daltońskiego, by dzieci stawały się odpowiedzialne za proces uczenia się i za realizację zaplanowanych zadań na lekcji. Pomaga (facebook.com, 2023).
- Dyscyplina daje efekty, kiedy jest bez nakazów, a wynika ze stałych elementów. Bądź konsekwentna, zasady ustal z dzieciakami – niech wiedzą, że mają wpływ na życie klasy (facebook.com, 2023).

W wypowiedziach nauczycieli zauważalne jest kotwiczenie w emocjach negatywnych, które stanowią dominującą część. Czują się bezradni wobec nieprzestrzegania przyjętych zasad przez wychowanków. W tym celu poszukują wsparcia wśród innych pedagogów. Pojawiające się pozytywne komentarze są formą mającą zachęcać do dalszej

pracy nad zachowaniem uczniów i niepoddawania się. W udzielanych radach nauczyciele zachęcają do wytrwałości, otwartości i cierpliwości, które zaowocują zamierzonymi efektami.

6. Zakotwiczanie w antynomii

Przeciwieństwa powstają w momencie negocjacji stanowisk mających charakter opozycyjny. Konstruowanie znaczeń za sprawą myślenia w polaryzacji lub antynomii jest podstawą rozwoju na świecie, w społeczeństwie, grupach czy jednostkach.

Jak wyjaśniał Wincenty Okoń (2001, 27), antynomia to *sprzeczność między dwoma jednakowo uzasadnionymi twierdzeniami. […] pojawia się ona* również w pracach pedagogicznych, np. wówczas, gdy usiłuje się w nich pogodzić takie sprzeczności, jak swoboda czy przymus w wychowaniu, nagroda czy kara, humanizacja czy technicyzacja, twórczość czy naśladownictwo.

Zakotwiczenie w antynomii RS dyscypliny w klasie ma związek z dwoma typami doświadczeń nabytymi przez nauczycieli. Pierwszy z nich związany jest z doświadczeniami przeszłymi – własna edukacja, gdy sami byli uczniami. Drugi typ doświadczeń odnosi się do pełnienia funkcji nauczycieli i przyjętych strategii wychowawczo-edukacyjnych. Kształtują one dyskurs na różnych poziomach w zależności od tego, który typ RS (który biegun antynomii) dominuje w prowadzonej dyskusji. RS dyscypliny w klasie zaobserwowane w dyskusjach prowadzonych przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej ukazują następujące antynomie:

kiedyś – teraz

Analiza wypowiedzi nauczycieli klas I–III pozwoliła na wyodrębnienie wypowiedzi, w których często porównywano, jaka była codzienność szkolna i pozaszkolna, w tym dyscyplinowanie uczniów dawniej (w czasie kiedy nauczyciele byli uczniami) oraz jak sprawy mają się teraz (gdy sami pełnią funkcję nauczycieli). Przytoczone wypowiedzi mają charakter przykładowy i odnoszą się w dużej mierze do negatywnych zmian:

- Dzisiaj takich mamy uczniów, brak wszelakich dobrych zasad wychowania i kultury wyniesionych z domu rodzinnego, nie to co kiedyś (facebook.com, 2023).
- Większość rodziców traktuje swoje dzieci jako równorzędnych partnerów. Oj!, przydałaby się wielokrotna pedagogizacja dla rodziców. Ale, czy to coś zmieni? (facebook.com, 2023).
- Najpierw, to Nauczyciele powinni odzyskać autorytet i szacunek (facebook.com, 2023).

motywacja wewnętrzna – motywacja zewnętrzna

Kolejną wyraźnie zauważalną antynomią kotwiczoną przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej jest sposób spojrzenia na wychowanie podopiecznych, w tym

wprowadzania dyscypliny w klasie. Wyróżniały się dwa sprzeczne stanowiska. Pierwsze odnoszące się do motywacji wewnętrznej uczniów (rozmowy, zrozumienie potrzeb ucznia) oraz drugie związane z motywacją zewnętrzną (kara i nagroda). Przytaczanie wypowiedzi nauczycieli zacznę od stanowisk reprezentujących motywację wewnętrzną:

- Pozytywna dyscyplina i rozmowy – nie mam takich problemów w klasie, nie muszę ich karać ani stosować żadnych koralików, makaroników, gwiazdek. Nie ma nagród za dobre zachowanie – motywacja wewnętrzna – są grzeczni, bo chcą się czegoś nauczyć, a w hałasie trudno się skupić, hałas powoduje ból głowy i pogarsza ich samopoczucie (facebook.com, 2023).
- Żadnych kar, żadnych nagród. Doceniam np. skupienie podczas rozwiązywania trudnych ćwiczeń. Stosuję pracę w parach lub grupach – wtedy mogą rozmawiać, poruszać się jeszcze bardziej. To mozolna praca, ale efekty są trwalsze i korzystniejsze dla uczniów i uczennic (facebook.com, 2023).
- Nie stosuję żadnych pochwał, motywatorów zewnętrznych, sygnalizatorów zachowania, nie oceniam zachowania (jedynie na semestr i koniec roku). Jeśli uczeń przeszkadza, to z nim rozmawiam i pytam się, co może zrobić następnym razem, by poprawić swoje zachowanie? Pytam się czemu rozmawia? Bo może rozmawia dlatego, że lekcja go „nudzi" albo zrobił zadanie i się nudzi… Albo miał ciężki poranek, musi rozładować napięcie, jest pobudzony i rozmawia, bo ciężko jest mu się skupić (facebook.com, 2023).
- Własna motywacja wewnętrzna, inspirowanie, ciekawość świata. Dzieci widzą, kiedy nauczyciel jest szczery i wtedy z chęcią podejmują działanie (facebook.com, 2023).
- Bez kar i nagród – rozmowa, spokojna i rzeczowa oraz ponoszenie konsekwencji prawidłowego i nieprawidłowego zachowania (facebook.com, 2023).

Kolejno wypowiedzi nauczycieli reprezentujących motywację zewnętrzną:

- Moj syn jest w 1 klasie i ma tzw. karniaki, czyli dodatkowe pisanie. Jako mama i nauczycielka uważam, że to są dobre konsekwencje (facebook.com, 2023).
- Mam słoneczka. Które dostają codziennie rano (lub jak zapomnę na koniec dnia). Dzieci mają wklejone koperty w zeszycie kontaktowym i tam wkładają słoneczka. Gdy ktoś nie słucha itp., to zabieram słoneczko i rodzic wie, że w szkole coś było nie tak (facebook.com, 2023).
- Stosujemy + . Jeśli uczeń traci plusy, to jest wiadomość do rodzica (facebook.com, 2023).
- Oprócz tego zbierają makaron do słoika za dobre zachowanie, nagrodą są wyjazdy na wycieczki (facebook.com, 2023).

Te odmienne podejścia obrazują dwa skrajne style pracy dydaktyczno-wychowawczej. Nauczyciele odwołujący się do motywacji wewnętrznej używają merytorycznych argumentów oraz w swoich poglądach przejawiają wiedzę naukową. Druga grupa nauczycieli stanowi ich przeciwieństwo – odwołują się oni do własnych doświadczeń,

ich refleksje są powierzchowne i osadzone w wiedzy z przeszłości. Te dwa odmienne stanowiska pokazują dwie koncepcje edukacji: tradycyjnej z jej mankamentami oraz konstruktywistycznej ukierunkowanej na rozwój uczniów.

7. Zakotwiczanie przez metafory

Metafory „nadają strukturę naszemu codziennemu systemowi pojęć" (Lakoff, Johnson, 2010, 239), czyniąc rzeczy i zjawiska zrozumiałymi. Ułatwiają zakotwiczenie tego, co nieznane, w czyś znanym. Jak argumentują George Lakoff i Mark Johnson, „zdolność pojmowania doświadczeń za pośrednictwem metafory jest kolejnym zmysłem, jak wzrok, dotyk czy słuch, a metafora dostarcza jedynego sposobu postrzegania i doświadczania znacznej części świata rzeczywistego" (2010, 266).

Stosowanie przenośni można odnaleźć w wypowiedziach nauczycieli, którzy próbowali za ich pośrednictwem zaakcentować własne stanowisko. Wśród metafor pojawiających się w rozmowach nauczycieli wyodrębniono tę, która najczęściej się powtarzała:

- Oni żyją tu i teraz, nie zastanawiają się nad zasadami. Poza tym teraz testują też Twoje granice. Bądź przede wszystkim konsekwentna. Kieruj do nich proste, krótkie komunikaty dyscyplinujące (facebook.com, 2023).
- Rozmowy i tłumaczenie – indywidualne, wyznaczenie granic (czasami przyklejałam na stoliczku, zdanie czego oczekuje – nie wychodź z ławki podczas lekcji (facebook.com, 2023).

Metaforę tę można interpretować na dwa sposoby. Pierwszy odnosi się do sprawdzania reakcji nauczyciela na nieprzestrzeganie ustalonych zasad i wyciąganie z tego powodu konsekwencji. Druga metafora odnosi się z kolei do wyznaczania zasad funkcjonowania, które stanowią bazę do pracy nad kształtowaniem prawidłowego zachowania w grupie szkolnej, w tym dyscypliny.

Wśród innych metafor stosowanych przez nauczycieli można odnaleźć wypowiedzi związane z wkładem, jaki nauczyciele generują w wychowanie uczniów i naukę dyscypliny, a osiąganymi efektami:

- To mozolna praca, ale efekty są trwalsze i korzystniejsze dla uczniów i uczennic (facebook.com, 2023).
- Mozolna praca, która wymaga zaangażowania ze strony uczniów, jak i samego nauczyciela (facebook.com, 2023).

Przytoczone metafory odnoszą się do zaangażowania, którym muszą się wykazać nauczyciele w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Pierwsza z nich związana jest z formułowaniem jasnych komunikatów dotyczących postępowania uczniów na zajęciach i bycia konsekwentnym w ich realizacji, ponieważ każde odstępstwo jest wychwytywane i wykorzystywane przez uczniów. Kolejna zaś odnosi się do pracy, która wymaga

wysiłku i cierpliwości, często długotrwałego, jednak przynoszącego zamierzone i oczekiwane efekty.

Drugim mechanizmem wyróżnionym w ramach TRS jest obiektyfikacja. Jak wyjaśnia Zbróg, jest to „proces, w którym nieznane i abstrakcyjne pojęcia, myśli i obrazy są przekształcane na konkretne oraz obiektywne zdroworozsądkowe rzeczywistości, są transponowane w coś, co możemy dostrzec i czego możemy doświadczyć naszymi zmysłami" (2023, 112). Proces ten można rozumieć zatem jako nadawanie ideom, pomysłom materialnego charakteru. Oznacza to, że różne grupy społeczne obrazują RS danego zjawiska w byty, które funkcjonują w świecie fizycznym.

Zgodnie z podstawami teoretycznymi RS wyróżnia się następujące mechanizmy obiektyfikacji: (3.5) obiektyfikacja emocjonalna, (3.6) personifikacja – uosobienie.

Obiektyfikacja emocjonalna

O obiektyfikacji emocjonalnej mówi się w momencie, gdy komponent emocjonalny jest wyraźnie zauważalny w przedstawianiu danego komunikatu (Höijer, 2011). Ponadto Robert Szwed (2011, 50) zwraca uwagę na to, że w elementach zobiektyfikowanych ujawnia się to, co istnieje ponad/ poza językiem, poza tym, co bezpośrednio się mówi.

W przypadku badań własnych nie zaobserwowano żadnego przypadku obiektyfikacji emocjonalnej – nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej objęci badaniem nie odwołują się do wizualnego obrazowania emocji.

8. Personifikacja – uosobienie

Mówiąc o obiektyfikacji przez personifikację dana idea lub zjawisko związane jest z konkretnymi osobami, które są utożsamiane są z nimi, np. Einstein kojarzy się z teorią względności czy Freud uosabia psychoanalizę. Taki zabieg ma na celu zwrócenie uwagi na jakiś problem, często też pomaga w jego popularyzacji (Zbróg, 2016b).

Personifikacja dyscypliny w klasie wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej utożsamiana jest z badaczami, którzy poruszają to zjawisko w swoich publikacjach bądź prowadzą badania na tym obszarze. Wśród naukowców personifikowanych z dyscypliną w klasie znalazł się Jacek Pyżalski (profesor na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autor licznych publikacji m.in. *Nauczyciele–uczniowie: dwa spojrzenia na dyscyplinę w klasie*). Wyodrębnić można następujące komentarze:

- Zapoznaj się z postacią: Jacek Pyżalski, ma wiele publikacji na temat dyscypliny w klasie. Ja się tym posiłkuję na co dzień (facebook.com, 2023).
- Super pomysły; polecam słoik Pyżalskiego :)) (facebook.com, 2023).
- prof. J. Pyżalski – zachęcam do oglądnięcia webinarów :) (facebook.com, 2023).
- Nagrody powinny być zdecydowanie niematerialne!!! Z ideą możemy się zapoznać w artykułach Pyżalskiego lub oglądając film na Youtube (facebook.com, 2023).

– Odsyłam do prof. Pyżalskiego. Uczestniczyłam w jego zajęciach i on dokładnie wszystko wytłumaczył (facebook.com, 2023).
– Polecam metodę „słoika z makaronem" Jacka Pyżalskiego. Integruje grupę i uczy odpowiedzialności za zespół (facebook.com, 2023).

Podsumowanie

Artykuł jest prezentacją zastosowania TRS jako bazy teoretycznej i metodologicznej pozwalającej na analizę wypowiedzi nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej na temat dyscypliny w klasie. W badaniach wykorzystano narzędzia stosowane do analizy mechanizmów komunikacyjnych generujących RS: zakotwiczenia i obiektyfikacji.

Na podstawie zebranych danych możliwe stało się udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, jakie są treściowe elementy RS dyscypliny w klasie w grupie badanych nauczycieli, a tym samym na wyciągnięcie wniosków, co myślą o dyscyplinie w klasie i jak uzgadniają wiedzę na jej temat podczas dyskusji na forach internetowych.

Dyscyplina w klasie jest kojarzona przez nauczycieli klas I–III jako przestrzeganie odgórnie przyjętych zasad i konsekwencja w postępowaniu zarówno ze strony badanych nauczycieli, jak i uczniów. Znacząca grupa nauczycieli, myśląc o dyscyplinie w klasie, odwoływała się do systemu motywowania uczniów do odpowiedniego zachowania w ramach motywacji wewnętrznej (nauka dla samego siebie) czy motywacji zewnętrznej (kara i nagroda). Akcentowano również znaczenie relacji rodzic–uczeń, rodzic–nauczyciel jako kluczowej w prawidłowym oddziaływaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Dyskusje prowadzone przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej ukazały dominację negatywnych emocji na temat dyscypliny w klasie: bezradność, przygnębienie, rozczarowanie, irytacja czy rozdrażnienie związane z zachowaniem uczniów. Pojawiały się pojedyncze pozytywne emocje, tj. entuzjazm i nadzieja, które związane były z wiarą w możliwości uczniów oraz z chęcią okazania wsparcia dla pozostałych nauczycieli, którzy mieli problem z egzekwowaniem przyjętych zasad od uczniów. Wsparcie miało na celu zmotywowanie nauczycieli do wytrwałej pracy, która przełoży się na odpowiednie zachowanie podopiecznych.

Wśród antynomii odnalezionych w rozmowach prowadzonych przez badanych nauczycieli na pierwszy plan wysuwały się dwie, które powtarzały się wielokrotnie, z tego powodu zdecydowano się na ich przytoczenie. Do opozycji tych zalicza się: „kiedyś–teraz", „motywacja wewnętrzna–motywacja zewnętrzna". Zaprezentowane przykłady wskazują na obszary istotnych napięć w ramach podejmowanych dyskusji oraz mogą stać się bazą do rozważań na temat poprawy wczesnoszkolnego środowiska edukacyjnego.

Prześledzenie wypowiedzi nauczycieli klas I–III w ramach TRS pozwala na wnioskowanie, że konstruowane RS dyscypliny w klasie są adekwatne do wiedzy ogólnej, powszechnie dostępnej w źródłach masowego przekazu. Dodatkowo bazowali oni

na doświadczeniach własnych i wiedzy zdobytej podczas własnej edukacji. Pojedyncze komentarze pedagogów charakteryzowały się pogłębioną refleksją pedagogiczną i odwołaniem do wiedzy naukowej. Nauczyciele prowadzący dyskusje posługiwali się metaforami, celem zwrócenia uwagi na skale aspektów dydaktyczno-wychowawczych. Wiązały się z tym różne stany emocjonalne (często negatywne), które były opisywane przez badanych nauczycieli. Odwoływali się oni również do autorytetów – w przypadku dyscypliny w klasie był to Jacek Pyżalski. Nauczyciele polecali jego publikacje, webinary jako źródła rzetelnej wiedzy na badany temat.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę, że przytoczone przykłady pokazują jednocześnie sposób działania RS w ramach kolejnych funkcji: „tożsamości (grupy/ społeczności), orientacji (w praktykach społecznych) i wyjaśniania (zachowań innych ludzi na podstawie faktów) oraz dowodzi przydatności TRS do tego typu analiz" (Zbróg, 2023, 118).

Źródła

https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/1155831355003993/, [data publikacji postu: 18.02.2023], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/937626270157837/, [data publikacji postu: 13.03.2022], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/1059635794623550/, [data publikacji postu: 26.09.2022], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/626857421234725/, [data publikacji postu: 24.09.2022], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/1033108223942974/, [data publikacji postu: 29.11.2022], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/1083580672229062/, [data publikacji postu: 16.08.2022], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/386626525257817/, [data publikacji postu: 10.09.2019], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/wczesnoszkolni/posts/2299022357023335/, [data publikacji postu: 20.03.2019], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/wczesnoszkolni/posts/2184515571807348/, [data publikacji postu: 04.09.2018], [dostęp: 08.1.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/1050205765566553/, [data publikacji postu: 12.09.2022], [dostęp: 08.11.2023].
https://www.facebook.com/groups/191732048080600/posts/899900327263765/, [data publikacji postu: 05.01.2022], [dostęp: 08.11.2023].

Literatura

Abric, Jean-Claude. 1994. Les représentations sociales: aspects théoriques W. red. Jean-Claude, Abric. *Pratiques Sociales et Représentations.* s. 11–36. Paris: Presses Universitaires de France.

Bruner, Jerome. 2006. *Kultura edukacji.* Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Dusza, Bożena. 2022. Dyscyplina w klasie w codzienności szkolnej nauczycieli. Raport z badań. W. *Kultura – Przemiany – Edukacja.* t. 11, s. 105–115. https://repozytorium.ur.edu.pl/collections/6c968ee6-1301-4dedb0f67e452009ddf6?cp.page=2,

Flick, Uwe i Juliet Foster i Sabine Caillaud. 2015. Researching social representations. W. *The Cambridge Handbook of Social Representations.* red. Gordon Sammut, Eleni Andreouli i George Gaskell i Jaan Valsiner, s. 64–80. Cambridge.

Höijer, Brigitta. 2011. Social Representations Theory. A New Theory for Media Research. W. *Nordicom Review*, t. 32, s. 3–16.

Kołodziejczyk, Jakub. 2005. *Dyscyplina w klasie. Metody i techniki interwencji.* Kraków: NODN „SOPHIA". https://sanatoryjne.metis.pl/wpcontent/downloads/2012/jk_dyscyplina_w_klasie.pdf

Lemańska-Lewandowska, Ewa. 2013. *Nauczyciele a dyscyplina w klasie szkolnej: przekonania, strategie, kierunki przemian*. red. A. Wiśniewska. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/1255/Lemanska_Lewandowska%20Nauczyciele%20a%20dyscyplina%20w%20klasie%20szkolnej%20przekonania%20strategie%20kierunki%20zmian.pdf?sequence=1&isAllowed=y,

Lakoff, George i Mark Johnson. 2010. *Metafory w naszym życiu.* Tłum. T.P. Krzeszowski. Warszawa: Aletheia.

Moscovici, Serge. 2000. *Social Representations. Explorations in Social Psychology*. Cambridge.

Okoń, Wincenty. 2001. *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo ŻAK. (in Polish).

Pyżalski, Jacek. (2007). *Nauczyciele–uczniowie: dwa spojrzenia na dyscyplinę w klasie.* Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls". https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/1792/Pyzalski_Nauczyciele_OK.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Zbróg, Zuzanna. 2016a. Teoria reprezentacji społecznych w badaniach zmiany szkoły – możliwe zastosowania W. *Zrozumieć szkołę. Konteksty zmiany.* red. M.J. Szymański, B. Walasek-Jarosz, Z. Zbróg, s. 226–249. Warszawa.

Zbróg, Zuzanna. 2016b. Obniżenie wieku rozpoczęcia obowiązku szkolnego – reprezentacje społeczne problemu w debacie publicznej. W. *Problemy Wczesnej Edukacji* Nr 4 (35), s. 85–93. file:///C:/Users/Piotr%20Zbr%C3%B3g/Desktop/akranich,+152325.pdf.

Zbróg. P., Zbróg. Z. (2017). Reprezentacja społeczna wulgaryzmów w świetle wypowiedzi polskich internautów. W. *Socjolingwistyka XXXI [Sociolinguistics XXXI]*, s. 205–230. https://socjolingwistyka.ijp.pan.pl/index.php/SOCJO/article/view/122/59.

Zbróg, Piotr i Zuzanna Zbróg. 2018. *Konstruowanie reprezentacji społecznej zapożyczeń do końca wieku XVIII.* Kraków: Piotr Zbróg, Zuzanna Zbróg and Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS.

Zbróg, Zuzanna. 2019. *Wiedza pedagogiczna przyszłych nauczycieli w perspektywie teorii reprezentacji społecznych. Ujęcie dynamiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

Zbróg, Zuzanna. 2023. Reprezentacje społeczne pandemii wśród uczniów klas I–III – proces uzgadniania wiedzy wspólnej podczas dyskusji grupowej. W. *Codzienność/niecodzienność szkolna w czasie pandemii COVID-19 w dyskursie uczniów edukacji wczesnoszkolnej*. red. J. Bałachowicz, Z. Zbróg. s. 93–119. Warszawa: Wydawnictwo APS.

Informacje o autorce

Aleksandra Gonciarz – magister edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, nauczycielka w Akademickiej Szkole Podstawowej w Kielcach, autorka publikacji na temat edukacji dzieci w młodszym wieku szkolnym. Wśród zainteresowań badawczych autorki znajdują się: edukacja wczesnoszkolna, kierunki przemian edukacyjnych, dyskurs, reprezentacje społeczne;

Kontakt:

Adres e-mail: aleksandra.lodzinska99@wp.pl